

Бібліотека
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Сторінками забутих книжок

книжки-ювіляри 2014 року

*Віртуальну виставку підготували:
зав. науково-методичного відділу
Бондарчук Т. А. та бібліотекарі
науково-методичного відділу:
Клименко Т. Є.
Романчук Р. М.*

2014

Шановні користувачі!

**Вашій увазі пропонується перелік книг-ювілярів 2014 року, які є в фонді
букіністичної літератури. Можливо серед них є книга, яку Ви читали?**

410 РОКІВ П'ЄСИ ШЕКСПІРА «ОТЕЛЛО» (1604)

Вільям Шекспір – англійський драматург Єлизаветинської епохи. Один з найвідоміших драматургів світу, автор принаймні 17 комедій, 10 хронік, 11 трагедій, 5 поем і циклу з 154 сонетів. Шекспір визнаний найвидатнішим англійським драматургом всіх часів.

Існують різні погляди на особу і біографію Шекспіра. Основною науковою течією, підтримуваною більшістю дослідників, є біографічна традиція, що склалася впродовж декількох сторіч, згідно з якою Вільям Шекспір народився в місті Стратфорд-на-Ейвоні в заможній, але не в благородній сім'ї і був членом акторської трупи Річарда Бербеджа. Цей напрям вивчення Шекспіра називають «стратфордїанством».

Існує також протилежна точка зору, так зване «антистратфордїанство», прихильники якої заперечують авторство Шекспіра (Шакспера) із Стратфорда і вважають, що «Вільям Шекспір» — це псевдонім, під яким ховалася інша особа або група осіб. Сумніви в традиційній точці зору відомі вже починаючи з XVIII століття. Разом з тим, серед антистратфордїанців немає єдності щодо того, хто саме був справжнім автором шекспірівських творів. Число ймовірних кандидатур, запропонованих різними дослідниками, дотепер налічує кілька десятків.

«Отелло, венеціанський мавр» – п'єса Вільяма Шекспіра, написана близько 1604 року. Сюжет п'єси заснований на творі Джіральді Чинта «Венеціанський мавр».

Вільям Шекспір запозичував свої сюжети буквально звідусіль – з давніх хронік, новел і моряцьких оповідань. Часом він обходився з історичною правдою дуже вільно. Наприклад, Отелло насправді мавром ніколи не був. Реальний прототип літературної трагедії – італієць на ім'я Мауріціо Отелло. Він командував венеціанськими військами на Кіпрі з 1505-го по 1508-й і втратив там свою дружину за вкрай підозрілих обставин. Кіпріоти дуже пишаються, що Дездемону душили саме на їх острові, і охоче показують туристам замок Отелло у Фамагусті. І у Венеції, і на Кіпрі, і в усій тогочасній Європі маврів не вважали повноцінними людьми і навряд чи стали б довіряти їм командування флотом. Ключ до розгадки криється в імені ревнивця. Пестлива форма імені Мауріціо звучить як «Мауро»

(«мавр» по-італійськи). Мабуть, тому Шекспір вирішив пов'язати свого героя з народом, який населяв тоді південне узбережжя Середземного моря. Помилку Шекспіра підсилили театральні режисери, які зробили Отелло негром, яким він і донині виходить на сцену.

Іменами головних персонажів п'єси названі два популярних сорти бузульника – декоративної рослини з сімейства айстрових: *Ligularia denticata* Дездемона і *Ligularia denticata* Отелло. У обох сортів листові пластини зверху зеленувата, а знизу – темніша, близька до криваво-червоної, у сорту Отелло червоні жилки листа на просвіт нагадують кровоносні судини.

О. Пушкін писав: «Головна трагедія Отелло не у тому, що він ревнивий. Суть у тому, що він занадто довірливий».

190 РОКІВ КОМЕДІЇ ГРИБОЄДОВА «ЛИХО З РОЗУМУ» (1824)

Олександр Сергійович Грибоєдов – російський письменник, дипломат.

Народився 1795 року в Москві в родині офіцера російської гвардії, дворянина. Отримав різносторонню домашню освіту. З семи років відданий в Московський університетський пансіон. В одинадцять років Грибоєдов – студент Московського університету. Закінчивши словесне відділення філософського факультету, він вступив на юридичне відділення і отримав другий диплом – кандидата права. У 1810 році навчається на природничо-математичному факультеті. З дитинства знав французьку, англійську, німецьку та італійську мови, за час навчання в університеті вивчав грецьку та латинську, пізніше – перську, арабську і турецьку. Він володів і музичними здібностями: грав на фортепіано, флейті, сам складав музику. У службу вступив корнетом у Московський гусарський полк, сформований князем Салтиковим – 26 липня 1812 року, за розформування полку переведений в Іркутський гусарський полк – 17 грудня 1812 року, вийшов з військової служби в березні 1816 року. Вступив в Колегію закордонних справ у червні 1817 року. У середині 1818 року Грибоєдов призначений секретарем російської місії в Персії. Призначення це було засланням, приводом для якого була участь Грибоєдова в дуелі офіцера В. А. Шереметєва і графа А. П. Завадовського через артистку Істоміну. У лютому 1819 року Грибоєдов приїхав до Тавризу. 19 лютого 1822 року переведений на Кавказ для занять по дипломатичній частині. У 1823-1825 роках Грибоєдов був у тривалій відпустці, працював над поемою «Лихо з розуму». Наприкінці 1825 року Грибоєдов повернувся на Кавказ.

Дійсний член Вільного товариства любителів російської словесності. За показаннями деяких декабристів (Оболенський, Трубецької, Рилєєв, Бріген) був членом Північного товариства; сам це заперечував.

Наказ про арешт від 2 січня 1826 року, заарештований у фортеці Грозний – 23 січня, привезений до Петербургу на головну гауптвахту – 11 лютого 1826 року, ув'язнений в Головному штабі. Слідча комісія у справі декабристів не довела причетність Грибоедова до декабристського руху. 2 червня 1826 року його було звільнено з виправдувальним атестатом, підвищено в наступний чин і видано річну платню.

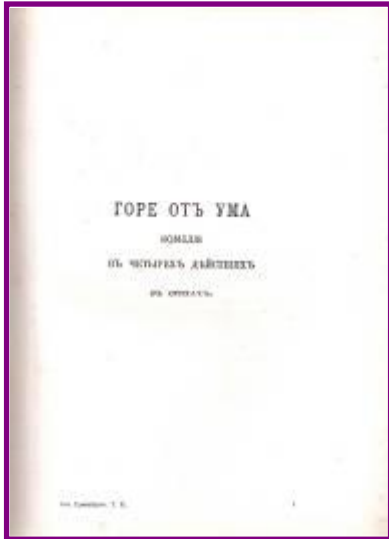
Після повернення на Кавказ в 1826 році Грибоедов виступає в якості дипломата, йому наказано займатися дипломатичними стосунками з Туреччиною і Персією. Колезький радник – 6 грудня 1827 року. У 1828 році бере участь у підготовці Туркманчайського мирного договору з Персією, за що нагороджений орденом святої Анни 2 ст. з алмазними знаками. Пізніше його призначено повноважним міністром у Персію. 22 серпня (3 вересня) 1828 року в Тифлісі Грибоедов одружується на Ніні Чавчавадзе, дочці свого друга, відомого поета О. Чавчавадзе. Залишивши дружину в Тавризі, виїхав з посольством до Тегерана. Убитий в Тегерані натоплом перських фанатиків. Тіло Грибоедова було перевезено до Тифлісу і поховано на горі святого Давида (нині там знаходиться Пантеон Мтацмінда).

У комедії «Лихо з розуму» («Горе от ума», 1824) з великою художньою силою висловив протест проти тогочасного суспільного ладу, змалював трагедію «зайвої людини», яка, маючи великий внутрішній потенціал, фактично не була потрібна державі. Пафос твору – у захисті свободи, вільної людської особистості, у пристрасному запереченні духовного рабства.

Комедія, у поезиці якої поєднуються риси драматургії класицизму і нового, реалістичного зображення дійсності, написана живою, близькою до народної, афористичною мовою. Вона стала етапним твором у розвитку російської літератури. Крилаті вислови, на які так багата п'єса, ввійшли в літературний і побутовий обіг наступних поколінь.

Цитати з "Лихо від розуму"

Служити б радий, прислужувати тошно.

Живі перекази, а віриться насилу.

А судді хто?

Минулого життя підла риса.

Сум'яття! Непритомність! Поспішність! Гнів!
Переляк! Так можна тільки відчувати, Коли
втрачаєш єдиного друга.

Доля любові – грати їй у піжмурки.

Мені в петлю лізти, а їй смішно.

Мені весело, коли смішних зустрічаю, А частіше з ними я скучаю.

Крім чесності, є безліч отрад: Лають тут, а там дякують.

Звичайно, не мати йому того розуму. І це, загалом, не біда. Що для одних
чума, іншим – все геній від розуму.

Краще випити всю гіркоту відразу, ніж повільно й болісно. Адже
повільністю прикрість не запобігти.

Всі злі язики – вони страшніші кулі від руки ворога.

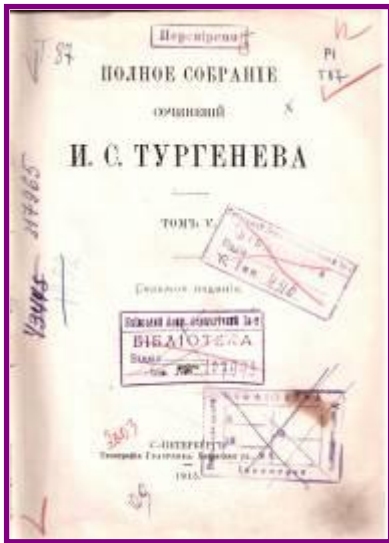
Зараз всі люблять пожартувати. Жартувати, то не дрова рубати.

Хто любить, той готовий на все: на відданість і на обман.

Навіщо ж їздити за любов'ю так далеко. Слід придивитися, а може вона
поруч?

Щастя – воно «річ» норовлива.

160 РОКІВ ПОВІСТІ ТУРГЕНЄВА «МУМУ» (1854)

Тургенев Іван Сергійович – російський письменник.

Тургенєв народився у сім'ї Сергія Миколайовича та Варвари Петрівни Тургенєвих. Дитинство Тургенєва минуло у батьківському маєтку, Спаському-Лутинові, а першим його вчителем був кріпосний секретар його мами Федір Лобанов. У 1827 р. Тургенєв переїхав із родиною у Москву, де продовжив свою освіту спочатку у приватних

пансіонах, а згодом під керівництвом московських учителів. До чотирнадцяти років Тургенєв вільно розмовляв трьома іноземними мовами і встиг ознайомитися із найкращими творами європейської та російської літератури. У 1833 р. він вступив до Московського університету, а наступного року перевівся у Петербурзький, де закінчив у 1837 р. словесний відділ філософського факультету.

У студентські роки Тургенєв почав писати. Його першими поетичними спробами були переклади, невеликі поеми, ліричні вірші та драма «Стено» (1834). Проте зацікавлення Тургенєва ще не були зосереджені на літературній творчості. Навесні 1838 р. він поїхав за кордон, його вабив Берлінський університет, що був у той час центром вивчення філософії Г. В. Ф. Гегеля. У Берліні Тургенєв слухав лекції із класичної філології, філософії й історії, а в 1841 р. повернувся у Росію.

Перші два роки на батьківщині присвячені пошукам царини діяльності. Спочатку Тургенєв мріяв про викладання філософії і склав магістерські іспити, що давали право на захист дисертації й отримання кафедри. Проте шлях до викладацької діяльності виявився закритим, оскільки надій на відновлення кафедри філософії у Московському університеті, де Тургенєв збирався працювати, не було.

У 1843 р. його зарахували у канцелярію міністра внутрішніх справ, але Тургенєв незабаром розчарувався у своїх сподіваннях і через два роки пішов у відставку.

У 1843 р. він познайомився зі знаменитою французькою співачкою Поліною Віардо. У 1845 р. він на певний час поїхав із нею у Францію, а на початку 1847 р. покинув Росію вже надовго. Майже три роки прожив він спочатку у Німеччині, потім у Парижі та Куртавнелі, маєтку родини Віардо. Від'їзд позбавив Тургенєва звичного літературного та світського середовища, нові умови життя спонукали його самозаглибитися і багато чого в собі переоцінити. Він досяг справжнього професіоналізму у творчості, а його погляди на мистецтво стали простішими та строгішими. У закордонному усамітненні оживали давні враження, що збереглися з дитинства, від часу поїздок на полювання у Спаське (влітку та восени 1846 р. Тургенєв виходив із рушницею Орловську, Курську і Тульську губернії). Так зароджувалися «Записки мисливця» («Записки охотника»), які зробили Тургенєва відомим.

На межі 70-80-х рр. незалежна і чесна позиція Тургенєва, незмінна шляхетність його творчих пошуків нарешті принесли йому заслужену славу як у Росії, так і за кордоном. Для письменників Заходу він став головним представником російської культури й одним із корифеїв європейського реалізму. У 1878 р. він разом із В. Гюго керував міжнародним літературним конгресом у Парижі.

Повість «Муму» (1852) вперше опублікована в журналі «Современник» в 1854 році. Головні герої повісті – глухонімиий двірник Герасим і його собака. Сестра письменника Варвара Житова повідомляє: «Вся розповідь Івана Сергійовича про цих двох нещасних істот не є вимисел. Вся ця сумна драма сталася на моїх очах...». Вона ж вказує, що під ім'ям Герасима був описаний «німиий двірник Андрій», що належав їх матері Варварі, а сама Тургенєва-старша стала прототипом барині.

155 РОКІВ РОМАНУ ГОНЧАРОВА «ОБЛОМОВ» (1859)

Іван Олександрович Гончаров – російський письменник, прозаїк, критик. Народився в заможній купецькій родині.

Початкову освіту здобув удома під керівництвом відставного моряка, поміщика Н. Трегубова, людини освіченої. Вже в дитинстві Гончаров прочитав твори Ломоносова, Фонвізіна, Жуковського, твори Расіна, Вольтера і Руссо, описи всіяких подорожей, історичні праці.

Московське комерційне училище, в якому навчався у 1822-30 рр., залишило тяжкі спогади про бездарних вчителів і рутинне викладання.

Восени 1831 р. вступив на словесний факультет Московського університету. Мало цікавився суспільно-політичними та філософськими питаннями, більше – питаннями теорії та історії літератур, образотворчим мистецтвом, архітектурою, захоплювався театром, схилився перед генієм Пушкіна.

Найсильнішим враженням тих років для Гончарова стали відвідини О. Пушкіним університету. «...для мене точно сонце осяяло всю аудиторію: я в той час був в чаду чарівності від його поезії; я харчувався нею, як молоком матері...», – згадував згодом письменник. До студентських років відноситься і перший опублікований у пресі літературний досвід Гончарова.

По закінченні університету з літа 1834 до весни 1835 пробув у Сибірську, де служив у канцелярії губернатора, потім переїхав до Петербурга.

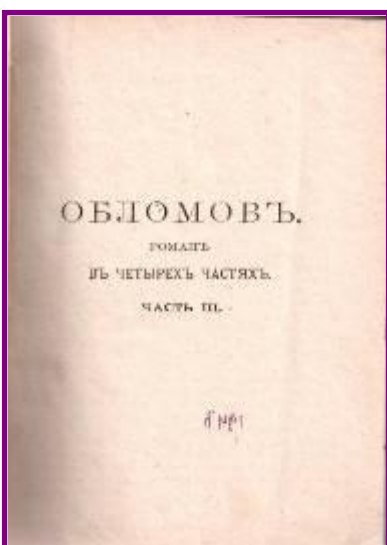
Перші десять років життя в столиці йому довелося служити дрібним чиновником Міністерства фінансів, про що згадував з огидою. Ці ж роки йому принесли користь як письменникові, бо «весь вільний час від служби присвячував літературі».

У 1838 і 1839 рр. в рукописних альманахах літературно-художнього гуртка живописця Н. Майкова з'явилися романтичні вірші Гончарова і перші повісті «Відважна Болеста» і «Щаслива помилка». Навесні 1846 р. знайомиться з Белінським, який зробив великий вплив на його духовний розвиток.

І хоча він «не захоплювався юнацькими утопіями в соціальному дусі» і «не давав віри матеріалізму», в його суспільних симпатіях в 1840-50-ті роки помітні демократичні тенденції, що живили сильні сторони його творчості як художника-реаліста. Вони знайшли своє відображення у першому романі Гончарова «Звичайна історія» (1847).

Восени 1852р. відправився в подорож до берегів Японії на російському військовому кораблі «Паллада» в якості секретаря начальника експедиції. За два з половиною роки побував в Англії, Південній Африці, Малайї, Китаї, Японії. У лютому 1855 р. повернувся в Петербург сухопутним шляхом, через Сибір і Заволжя. Враження від подорожі склали два томи нарисів, виданих під назвою «Фрегат Паллада» (1858).

Після повернення в Петербург, змушений продовжувати службу, стає в 1856 р. цензором, проявляючи на цьому терені співчутливе ставлення до прогресивних явищ літератури: сприяв новому виданню заборонених протягом декількох років «Записок мисливця» Тургенєва, збірки віршів Некрасова, дозволив до друку роман Писемського «Тисяча душ».

У 1859 р. з'явився другий роман Гончарова – «Обломов», вершина творчості письменника, що став предметом активної уваги критики. У 1860 р. , коли знову стали посилюватися цензурні гоніння на літературу, Гончаров подає у відставку.

«Обломов» – роман, який писався з 1848 по 1859 рік. Уперше був опублікований в 1859 році. Роман входить в трилогію з іншими творами: «Звичайна історія» і «Обрив».

145 РОКІВ РОМАНУ ГОНЧАРОВА «ОБРИВ» (1869)

Третій роман Гончарова «Обрив» (1849-1868) є результатом двадцятирічної роботи.

«Обрив» – роман, надрукований в 1869 році. Це третя частина його «трилогії», що складається з романів «Звичайна історія» і «Обломов». У романі автор піддає критиці ідеї революційного нігілізму. Перша публікація – у журналі «Вісник Європи» (1869, № 1-5).

Останні роки життя провів майже в повній самоті, хворий, самотній. 15 вересня (27 н.с.) 1891 Гончаров помер. Похований у Петербурзі.

В історію російської та світової літератури Гончаров увійшов як майстер реалістичної прози, який відбив у своїй творчості істотні сторони життя російського суспільства середини XIX століття.

Цитати з роману "Обрив"

Человек не чувствует счастья, коли нет рожна. Надо его ударить бревном по голове, тогда он и узнает, что счастье было, и какое оно плохонькое ни есть, а всё лучше бревна.

Вы всё шутите, а ни жизнью, ни искусством шутить нельзя. То и другое строго: оттого немного на свете и людей и художников...

Утро приносит с собой силу, целый запас надежд, мыслей и намерений на весь день: человек упорнее налегает на труд, мужественнее несет тяжесть жизни.

Ради бога, не оставляй меня на этом обрыве: правду, одну правду – и я выкарабкаюсь, малейшая ложь – и я упаду!

190 РОКІВ ПОЕМІ ПУШКІНА «ЦИГАНИ» (1824)

Олександр Сергійович Пушкін – російський поет, драматург та прозаїк, реформатор і творець сучасної російської літературної мови, автор критичних та історичних творів. Пушкін вважається одним з найвизначніших російських письменників, його тексти розглядаються як найпрестижніший зразок російської літератури, подібно текстам Данте в Італії чи Гете у Німеччині. Пушкіна ще за життя називали генієм, і з другої половини 1820-х років він

став вважатися «першим російським поетом» (не тільки сучасності, але й усіх часів), а навколо його особи у читацької публіки створився справжній культ.

Дружина поета, Наталія Гончарова, була правнучкою знаменитого українського гетьмана Петра Дорошенка. Письменник відвідував Ярополець і могилу гетьмана у 1833 р. Після цього у листі до дружини він писав: «...Наутро в супроводженні Семена Федоровича ходил на поклонение прапрадедушки Дорошенко. Здесь же сделал упрек Ивану Николаевичу: „Как не стыдно, родичей надо почитать! Могила не ухожена, надо построить часовенку...“».

Пушкін був у близьких стосунках із українцями М. Маркевичем, М. Максимовичем, Д. Бантишем-Каменським, Орестом Сомовим, допомагав М. Гоголеві увійти в російську літературу. Він цікавився українським фольклором, мав у себе «Опыт собрания древних малороссийских песней» М. Цертелева (1819), «Малороссийские песни» М. Максимовича (1827) та його ж таки «Малороссийские народные песни» (1834), «Запорожскую старину» І. Срезневського (1833), однак українська народна образність не знайшла майже ніякого відбитку в його творчості.

Перебування під час заслання в 1820-1824 рр. в Катеринославі та Одесі, відвідування Києва, Кам'янки біля Білої Церкви, помістя Родзянків на

Полтавщині, Бовтишки на Кіровоградщині познайомило Пушкіна з українським національним життям і природою України.

Пушкін намагався вплинути на К. Рилєєва, щоб останній переробив свою поему «Войнаровський» в російському націоналістичному дусі, в цьому ж напрямку писав Пушкін свої нотатки «Історія Петра», де тенденційно висвітлено шведсько-російсько-українську війну 1708-1709 рр.

Поему «Полтава», високо оцінену Миколою I, Пушкін написав для демонстрації своєї відданості офіційній ідеології у зв'язку зі слідством проти нього. Завданням «Полтави» було довести «історичну закономірність» знищення української державності та створення Російської Імперії.

П. Куліш підкреслював значення Пушкіна для української літератури. Пушкін впливав на нього як вишуканістю свого поетичного слова, так і великодержавною російською ідеологією. Шевченко своєю поемою «Сон» («У всякого своя доля») пристрасно заперечив пушкінський Петербургу в поемі «Мідяний вершник».

Твори Пушкіна перекладено на українську мову, починаючи з 1829 р. Найкращі переклади XIX – початку XX століття належать Л. Боровиковському, М. Старицькому, І. Франкові, М. Вороному. Серед радянських перекладачів найвизначніші П. Филипович, М. Зеров, М. Рильський, М. Бажан, М. Терещенко, Н. Забіла, В. Свідзінський.

«Цигани» – остання південна романтична поема Олександра Сергійовича Пушкіна. Провівши кілька днів у таборі бессарабських циган, віршотворець працював над поемою з січня по жовтень 1824 р., спочатку в Одесі, потім в Михайлівському. Остаточна редакція датована останніми місяцями того ж року.

Поема розповідає про любов циганки Земфіри і юнака Алеко, який залишив «неволю задушливих міст» заради степового привілля. Протягом двох років він кочує степом разом з вільними циганами і своєю коханою. Нарешті пісня Земфіри і віщий сон відкривають йому очі на її невірність. Старий батько дівчини пропонує Алеко не перешкоджати щастю дівчини, приводячи в приклад свої стосунки з матір'ю Земфіри – Мариулою. Дітям степів чуже прагнення європейця втручатися в природний хід подій і намагатися контролювати його.

В іншому оповіданні старий переказує легенду про покинутого в степу поета; Алеко не без подиву пізнає в ньому Овідія, колись вигнаного з Стародавнього Риму на чорноморський берег.

Заставши Земфіру під час побачення з молодим циганом, Алеко нехтує порадою старого і заколює їх обох. Цигани не можуть зрозуміти його егоїстичного прагнення володіти коханою ціною її життя: «Залиш нас, горда людина!»

«Цигани» відтворюють базову колізію «Кавказького бранця» (1821), висхідну до повісті Шатобріана «Атала» (1801): розчарований байронічний герой не в змозі розчинитися серед «благородних дикунів», хоча і пристрасно бажає цього.

Увагу сучасників Пушкіна своєю ритмічною виразністю привернула пристрасна пісня Земфіри «Старий чоловік, грізний чоловік, Ріж мене, пали мене...». Вона була покладена на музику А. Верстовським і П. Чайковським, переведена на ряд європейських мов.

У 1892 році композитор Сергій Рахманінов органічно втілює художній задум Пушкіна в музиці, створивши оперу «Алеко». У пушкінознавстві довгий час побутувала легенда про те, що першу оперу на сюжет «Циган» написав Вальтер Гете (онук поета). Існує екранізація цієї опери – «Алеко».

175 РОКІВ ПОЕМІ ЛЕРМОНТОВА «МЦИРІ» (1839)

Михайло Юрійович Лермонтов – російський поет, прозаїк, драматург.

Народився М. Ю. Лермонтов 3 жовтня 1814 року в Москві в будинку поблизу Червоних воріт. Батько, Юрій Петрович, відставний піхотний капітан, з дворянської сім'ї, що збідніла; мати, Марія Михайлівна, уроджена Арсеньєва (з роду Столипіних). За однією з спірних і непідтверджених теорій у батьківській родині вважалося, що походить

вона від шотландських Лермонтів, один з яких влаштувався в Росії на початку XVII століття, в царювання Михайла Романова. Проте це не було ні доведено, ні спростовано, і таким чином залишається легендою.

У 1815 р. молода сім'я жила в селі Тархани Пензенської губернії, в маєтку бабусі майбутнього поета О. Арсеньєвої. Тут пройшли дитячі роки поета. Він рано втратив матір (померла в 1817 р., у віці 21 року) і виріс в розлуці з батьком. Бабуся робила все для єдиного, обожнюваного онука, не шкодуючи грошей на вчителів і гувернерів. Він отримав прекрасну домашню освіту: з дитинства вільно володів французькою і німецькою мовами, добре малював і ліпив, навчався музиці (грав на флейті, фортепіано і скрипці).

Побоюючись за здоров'я хворобливого внука, бабуся здійснювала втомливі подорожі на Кавказ (1818, 1820, 1825 рр.) для лікування мінеральними водами. Враження від цих поїздок залишилися у Лермонтова в пам'яті на все життя (згодом вони знайдуть своє відображення в ранній творчості поета – «Кавказ», 1830; «Сині гори Кавказу, вітаю вас!», 1832).

У 1827 р. бабуся привезла онука у Москву, щоб продовжити його освіту. 1 вересня 1828 року Лермонтова зарахували півпансіонером до Московського університетського благородного пансіону, одного з найкращих навчальних закладів Росії. Він отримує гуманітарну освіту, яку доповнює самостійним читанням.

У пансіоні в 1828 році Михайло Лермонтов пише вірші, що й прийнято вважати початком його літературної діяльності.

«Мцирі» – романтична поема М. Ю. Лермонтова, написана в 1839 році і опублікована (з цензурними пропусками) в 1840 році в єдиному прижиттєвому виданні поета – збірці «Вірші М. Лермонтова». Вона відноситься до пізніх кавказьких поем Лермонтова і вважається одним з останніх класичних зразків російської романтичної поезії.

Сюжет поеми був узятий Лермонтовим з кавказької життя. Є свідчення А. П. Шан-Гірея і А. А. Хастатової про виникнення задуму поеми, викладені в оповіданні першого біографа поета П. А. Висковатова. Згідно з цим оповіданням, Лермонтов сам чув історію, яку потім поклав в основу поеми. Під час свого першого посилання на Кавказ в 1837 році, мандруючи по старій Військово-Грузинській дорозі, він «натрапив в Мцхеті... на самотнього монаха... Лермонтов... дізнався від нього, що родом він горець, з дитинства взятий в полон генералом Єрмоловим... Генерал його віз з собою і

залишив захворілого хлопчика монастирській братії. Тут він і виріс; довго не міг звикнути з монастирем, тужив і робив спроби до втечі в гори. Наслідком однієї

такої спроби була довга хвороба, яка призвела його на край могили...». Ця цікава розповідь вразила Михайла Юрійовича і, ймовірно, послужила поштовхом до створення «Мцирі».

У наші дні вже неможливо встановити наскільки достовірні відомості, повідомлені Висковатим. Однак історія, описана в поемі, цілком могла статися в реальності.

В основі поеми – трагічна історія хлопчика-горця, який був полонений російським генералом. Той повіз його з собою, але дорогою дитина захворіла. Ченці довколишнього монастиря пошкодували маленького бранця і залишили жити в обителі, де він і виріс. Так юний Мцирі виявився приречений на життя далеко від батьківщини і «далеко від сонячного світла». Хлопчик весь час тужив за батьківщиною. Однак поступово підкидьок начебто звик до «полону», вивчив чужу мову, готовий прийняти іншу традицію, де, як йому здається, він почувається своїм, був охрещений і вже збирався прийняти чернечу обітницю. І в цей самий момент немов зсередини свідомості сімнадцятирічного юнака виникає щось інше, потужний душевний порив, що змушує його зважитися на втечу. Мцирі, скориставшись моментом, тікає з монастиря. Він біжить невідомо куди. Відчуття волі повертає юнакові навіть те, що, здавалося б, назавжди відняла неволя: пам'ять дитинства. Він згадує і рідну мову, і рідний аул, і обличчя близьких – батька, сестер, братів.

На волі Мцирі був всього три дні. Але ці три дні набувають для нього особливого значення. Здавалося б, він так мало побачив у цей короткий термін. Він бачить картини могутньої кавказької природи, прекрасну грузинку, що наповнює біля потоку глечик водою, і нарешті, нещадно бореться з могутнім барсом. Всі ці події – крихітні епізоди, але враження таке, начебто людина проживає ціле життя. Юного втікача переслідують, але безрезультатно. Його знаходять зовсім випадково в околицях монастиря. Він лежить без свідомості посеред степу.

Вже в обителі Мцирі приходять до тями. Юнак виснажений, але навіть не торкається до їжі. Розуміючи, що його втеча не вдалася, він свідомо наближає кончину. На всі розпитування монастирських братів відповідає мовчанням.

Шлях до бунтівної душі Мцирі знаходить лише старий чернець, який його хрестив. Бачачи, що його вихованець скоро помре, він хоче сповідувати юнака. Сповідникові Мцирі жваво і яскраво розповідає про три дні, проведені ним на волі.

І лише одне обтяжує душу Мцирі – клятвoporушення. Ще підлітком він поклявся самому собі, що рано чи пізно втече з монастиря і обов'язково відшукає стежку в рідні межі. Він біжить, йде, мчить, повзе, дереться, начебто виринає в правильному напрямку – на Схід, але в підсумку, зробивши велике коло, повертається назад в те саме місце, звідки почав свою втечу. І знову опиняється чи то серед друзів, чи то серед ворогів. З одного боку ці люди його виходили, врятували його від смерті, підготували до майбутньої богомільного життя, а з іншого – це люди іншої культури, і Мцирі не може до кінця вважати це місце своїм домом. Він зізнається ченцеві, що в душі його завжди була єдина полум'яна пристрасть – до свободи. І дорікає йому за своє спасіння.

Мцирі не шкодує про свій вчинок. Його засмучує думка, що судилося йому померти рабом і сиротою. Вмираючий Мцирі закінчує свою сповідь проханням перенести його в дальній кут монастирського саду, звідки він зможе перед смертю побачити гори рідного краю, якого так і не досяг. Останніми словами юнака стала фраза: «И с этой мыслью я засну, И никого не прокляну!».

На перший погляд здається, що вимовляє її зломлена людина. Але в кінці фрази – знак оклику, який говорить про романтичну спрямованості героя Мцирі, шаленого у своєму бажанні потрапити в рідні місця. І незважаючи на те, що юнак гине в монастирі, не реалізувавши свою заповітну мрію повернутися на батьківщину предків, він все одно досягне цієї мети, але вже в якомусь іншому світі після смерті.

Белінський пише про поему: «Що за вогненна душа, що за могутній дух, що за велетенська натура в цього Мцирі! Це улюблений ідеал нашого поета, це відображення в поезії тіні його власної особистості. У всьому, що ні говорить Мцирі, віє його власним духом, вражає його власною міццю».